

M. Tóth Balázs

A Magyar Helsinki Bizottság Börtönmegfigyelő Programjának tapasztalatai 2007-ben

A Magyar Helsinki Bizottság börtönmegfigyelő programja a 2007. év során is működött, ennek keretében öt büntetés-végrehajtási intézetben figyeltük meg a fogvatartás körülményeit (Heves Megyei Bv. Intézet, Fővárosi Bv. Intézet II. sz. objektuma, Szegedi Fegyház és Börtön, Balassagyarmati Fegyház és Börtön, Váci Fegyház és Börtön). A civil szervezet és a BVOP, valamint az egyes intézetek közötti együttműködés kisebb súrlódásoktól eltekintve zavartalan volt, a megfigyelés alapján szolgáló együttműködési megállapodásban foglaltakat mindkét fél tiszteletben tartotta.

Jelen áttekintésben az általános gondokon túl az egyes intézetekben tapasztalt olyan problémákat foglaltuk össze, amelyek létét a fogvatartottak elmondásán túl a megfigyelők közvetlen tapasztalatai is megerősítették, vagy amelyekre vonatkozóan a fogvatartotti beszámolók annyira konzisztensek voltak, hogy indokolt őket az összefoglalóban szerepeltetni.

Általános jellegű észrevételek

A tapasztalt problémákat alapvetően két csoportra oszthatjuk, az egyikbe kerülnek azok a hiányosságok, melyek a finanszírozási nehézségekre vezethetők vissza, a másikba pedig azok, melyek a források hiányában is kezelhetők.

A forrást nem igénylő általános problémák nagy része a szabályozás szintjén tapasztalható. A Helsinki Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) által az elmúlt évek során különböző fórumokon (nemzetközi szervezetek előtt, szakmai találkozókön és a médiában) sokat említett probléma a biztonsági csoportba sorolás és a különleges biztonságú zárkában vagy körleten való elhelyezéssel kapcsolatos eljárás. Álláspontunk szerint vitathatatlan, hogy mindkét döntés jelentős mértékben érinti a fogvatartotti jogokat: pl. egy 4-es biztonsági csoportba sorolt személy gyakran nem találkozhat más fogvatartottal, lényegesen kisebb helyen sétál, sokszor nem is igazán szabad téren, mindig megbilincselik, ha elhagyja a zárkáját, biztonsági beszélőt kap. A különleges biztonságú körleten (KBK) vagy a különleges biztonságú zárkában (KBZ) elhelyezett fogvatartottak zárkája pedig huzamos emberi tartózkodásra alkalmatlan, és a 4-es csoportba sorolt fogvatartottakkal szemben alkalmazott izolációs intézkedések szigorát meghaladóan korlátozó tartalmú szabályok vonatkoznak rájuk.

Ennek ellenére az eljárás lényegében „formátlan”, értve ez alatt, hogy nem szünetlik formális határozat az elhelyezés tárgyában, így nem ismert a döntés indokolása, és nem is lehet fellebbezni ellene. Természetesen mindig nyitva áll a panasz előterjesztésének lehetősége, de ez nem veszi el a kritika életét, mert a jogorvoslat fogalmilag előfeltételezi, hogy a fellebbező fél ismeri, hogy milyen indokokat kell cáfolnia álláspontja alátámasztása érdekében, másrészt annak keretében lehetővé kell tenni, hogy a támadott döntés meghozójától független szerv járjon el a felülbírálat során. A panasz eljárás egyik feltételnek sem tesz eleget. Nyilvánvaló, hogy ez a kérdés nem oldható meg sem az intézetek, sem a BVOP szintjén, azonban ha elismerjük, hogy a szabályozás jogsértő, akkor indokolt felvetni az illetékes szakminisztériumnál a szabályozás módosításának szükségességét.

Az elmúlt év során több alkalommal is találkoztunk olyan házirenddel, belső szabályozással, melynek értelmében az ügyvéddel folytatott telefonbeszélgetés is beleszámít a heti rendes telefonbeszélgetések számába, ennek következtében megtörténhet, hogy az előzetes letartóztatottnak választania kell aközött, hogy a hozzátartozóját vagy a védőjét hívja fel. A szabályozás a szűken értelmezett normatív keretnek megfelel ugyan, de a „törvény szellemének” biztosan nem: az előzetes letartóztatásban lévő jogai csak a büntetőeljárás eredményessége és a fogva tartás biztonsága érdekében korlátozhatók. Rendkívül pozitív fejleménynek tartjuk, hogy volt olyan intézet – a Balassagyarmati –, amelynek vezetése elfogadta ezt az érvelésünket, és tájékoztatása szerint a megfigyelők által javasolt módon módosította a házirendet, volt azonban olyan intézet is, amely nem látta szükségesnek a változtatást.

A forrásokkal részben összefügg az a probléma, amely lényegében minden intézetet érint – a túlszűfolttság. A túlszűfolttsággal természetesen nem pusztán az a probléma, hogy az egy fogvatartottra jutó szabad mozgástér nem éri el a jogszabályban meghatározott mértéket. A jelenségnek olyan továbbgyűrűző következményei vannak, mint az egy nevelőre jutó 80-100 fogvatartott. A velük kapcsolatos adminisztrációs teher önmagában kitölti az alkalmazott teljes munkaidejét, így egyéniesített nevelésről szó sem lehet, annak hiányában pedig a reszocializáció célja illuzórikusává válik. A zsűfolttság természetesen közvetlen oka az intézetben belüli feszültségnek, és ez okozza a kisebb-nagyobb intézeti felújítások eredményeinek gyors erodálódását is, aminek következtében egy zárkafelújításnak néhány hónap múlva nyoma sem látszik. Ezért az a szilárd meggyőződésünk, hogy ameddig ilyen mértékű marad a zsűfolttság az intézetekben, a büntetés-végrehajtásban dolgozók bármilyen lelkiismeretes igyekeve ellenére sem lehet alapvető minőségi javulást remélni, mert a zsűfolttság annak objektív akadályát képezi.

A pénz hiányával kapcsolatos az étrenddel kapcsolatos kritikák tömege is. Álláspontunk szerint ma Magyarországon nem lehet az alpnormában meghatározott összegből, kevesebb mint 500 forintból, egy felnőtt férfi napi étkezési szükségleteit fedezni. Az étrend egyhangúsága, illetve a zöldség és gyümölcs hiánya majdnem minden intézetben általános panasz.

A meglátogatott intézetekkel kapcsolatban felvetődött problémák

1. Az év során meglátogatott intézetek közül a **Heves Megyei Bv. Intézet** került a képzeletbeli dobogó legfelső fokára. Ennek oka, hogy az országban átlagosnak nevezhető fizikai körülmények mellett minden fogvatartott arról számolt be, hogy a bánásmóddal maradéktalanul elégedett, és elismeréssel szólt az új vezetésről, ami a dolog természetéből adódóan majdnem példátlan.

Az egyetlen olyan körülmény, amely kifogásolható: a pszichológus hiánya az állománytáblából. A Bv. tv. szerint a szabadságvesztés végrehajtásának célja, hogy elősegítse a szabadulás után a társadalomba történő beilleszkedést, és azt, hogy az elítélt tartózkodjék újabb bűncselekmények elkövetésétől. A Bizottság tapasztalata szerint a fogvatartottak egy része pszichoterápiára szorul, mert őket részben személyiségjegyeik hajlamosítják a bűnelkövetésre, ezek megváltoztatása pedig önerőből, terápia nélkül lehetetlen. Másrészt a bezártság a fogvatartottnál depressziót válthat ki, aminek kezeléséhez szakmai segítségre van szükség. Általánosságban a büntetés-végrehajtás céljainak elérése, a bűnisméltés valószínűségének csökkentése szempontjából is jelentős a bűnelkövetés tudatlan motivációinak feltárása, illetve a pszichológus segítségével nagyobb esélye lehet a társadalomba való visszailleszkedésnek is. Ennek fényében előremutatónak tartjuk az intézet által tett erőfeszítéseket a probléma megoldása érdekében: a civil szervezetek és egyesületek bevonása a fogvatartottak pszichológiai kezelésébe az egyetlen módja annak, hogy státusz hiányában legalább az arra leginkább rászorultak megkapják a szükséges segítséget a szakemberektől.

2. A **Fővárosi Bv. Intézet II. sz. objektumában** a panaszok első része a higiéniai körülményeket érintette, egyrészt a zárkatisztításhoz szükséges eszközök hiányára utalva, másrészt a csajkák tisztaságával kapcsolatban megfogalmazva kritikát. A parancsnok a tisztítószerrel kapcsolatban jelezte, hogy intézkedett mellékhatásoktól mentes szer beszerzése érdekében.

A panaszok másik része a kiétekezési árakra vonatkozott, találtunk olyan terméket, melynek ára 50%-kal haladta meg a budapesti kiskereskedelmi árakét.

Sokan említették azt is, hogy az ápolói személyzet hangneme hagy némi kívánnivalót maga után, ugyanígy a női fogvatartottak egyik nevelőjével kapcsolatban is sok kritikát hallottak a megfigyelők.

Ezen kívül az intézet volt az egyik azok közül, ahol az összefoglaló általános részében említett, a védővel való telefonos kapcsolattartásra vonatkozó probléma felmerült.

Ugyanakkor pozitívként említhető, hogy az intézetben az egészségügyi ellátással kapcsolatban a megfigyelők orvos tagjának véleménye szerint az orvosi ellátással kapcsolatban az átlagnál kevesebb panasz hangzott el, és az orvosi dokumentáció vizsgálata alapján megállapítható, hogy az egészségügyi személyzet által nyújtott kezelés minden esetben megfelelt a szakma szabályainak.

3. A **Szegedi Fegyház és Börtönben** tett látogatás volt az, amely az év során „port kavart”, tekintettel arra, hogy jelentésünkben a bántalmazásokkal kapcsolatban lefedtetett megjegyzéseket a média széles körben idézte. Mivel azt gondoljuk, hogy a bántal-

mazás az egyik legsúlyosabb, ugyanakkor az egyik legnehezebben bizonyítható jogsértés, az ilyen tartalmú panaszok rögzítésére a nyilvánosságra kerülő jelentésekben csak nagyon ritkán kerül sor.

Jelentésünkben a következőket írtuk: „a megfigyelők csak konkrét ügyekben és panaszokkal tudnak foglalkozni, mindazonáltal az Intézetben lefolytatott [...] nagy számú meghallgatás során rendkívül sok esetben [...] számoltak be a fogvatartottak az őket ért megalázó bánásmódról és bántalmazásokról. A panaszokat ugyan nem vállalták névvel, mégis azok száma, konzisztenciája – vagyis az, hogy a fogvatartottak egymástól függetlenül a bántalmazások és visszaélések fajtáiról, módjairól ismétlődően gyakorlatilag ugyanolyan formában számoltak be [...] – mindenképpen a jelenség indikációjának szükségességét támasztja alá. Némiképp rendhagyó módon ugyan, de már csak azért is szükséges kiemelten jelezni a bántalmazásokra vonatkozó problémakört, mert a megfigyelők tapasztalatai alapján az ilyen jellegű, bár a vélt, vagy valós retorziók miatt anonim – de hangsúlyozottan koherens – panaszok a Szegedi Fegyház és Börtönben más intézetekhez képes is magas számban hangzottak el. [...] Javaslat: ilyen formán természetesen csak általános jelleggel javasolhatjuk a személyi állomány szigorúbb ellenőrzését, megfelelőbb felkészítését az óhatatlanul előforduló, kényszerintézkedést igénylő helyzetek kezelésére, továbbá célszerű a fogvatartottakban tudatosítani azt, hogy bántalmazás, vagy megalázó bánásmód esetén ezt haladéktalanul jelezzék. Kívánatos az intézetben növelni e vonatkozásban is a transzparencia szintjét, például minél több civil szervezet bevonásával.”

Noha hangsúlyoztuk, hogy a probléma megjelenítésére és javaslataink megtételére a panaszok kiemelkedően nagy száma és konzisztenciája indított minket, az intézet akkori parancsnoka sértett és sértő hangvételű választ adott a felvetésre, teljesen alaptalannak nevezve azt, és megkérdőjelezve a Bizottság eljárásának tisztességes voltát.

A parancsnoki válaszra adott reakciónkban hangsúlyoztuk, hogy megfigyelőink tapasztalt, tisztességes, elkötelezett emberek, akiknek nem célja problémákat felvetni ott, ahol nincsenek. Emlékeztettünk számos olyan jelentésünkre, amelyekben kifejezetten rögzítettük, hogy az adott intézetben nem kaptunk panaszt a személyi állományra (lásd például az egeri és a balassagyarmati jelentéseket). Ennek fényében tartjuk továbbra is figyelemre méltónak a bántalmazásra vonatkozó szegedi állítások nagy számát és egybehangzóságát, és úgy véljük, hogy a felvetett problémák azonnali „lesöprése” helyett konstruktívabb lenne, ha az intézet kritikánkat annak tartaná, ami – konstruktív figyelemfelhívásnak.

A szegedi intézetben merült fel a fentiekén túl a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésüket töltők részére kialakított részleg (HSR) szabályainak kritikája a szélsőséges izoláció miatt (ezt az Európa Tanács szakbizottsága, a CPT is kritizálta tavaly publikált jelentésében). Az intézetben elhangzott emellett, hogy a beszélő során nincs lehetőség még a családtagot sem megérinteni, ezzel kívánja megelőzni az intézet a tiltott tárgyak átadását. A Bizottság szerint ilyen szigorú szabályok általános érvényű alkalmazása (vagyis tekintet nélkül arra, hogy az adott személynél találtak-e valaha tiltott tárgyat, vagy van-e egyéb ésszerű ok azt feltételezni, hogy a kapcsolattartást erre célra használná fel a fogvatartott) igazolhatatlan, különösen akkor, ha figyelembe vesszük az

átlagosan itt töltött időt (10 év fölött) és azt, hogy a reintegráció egyetlen lehetséges tere a család. A családi kapcsolat teljes megszakadását nem indokolt és célszerű ilyen jellegű szabályokkal gyorsítani.

4. A Váci Fegyház és Börtön volt a másik olyan intézet, ahol rendkívül sok panasz hangzott el az állítólagos bántalmazásokkal kapcsolatban. Ebben az intézetben a panaszok tartalmilag szintén összhangban voltak (megnevezett elkövetők, tipikus színhely és időpont), de a szegedi tapasztalattal szemben az intézet vezetése nem tagadta, hogy problémának lehet létjogosultsága, hiszen 2006. év során 7 büntetőeljárás indult bántalmazás hivatalos eljárásban vétsége miatt, amelyből 4 ugyan megszűnt, de 3 még a látogatás idején is folyamatban volt.

Vácot sok panaszt hallottunk az ún. akciócsoport működésére is, amellyel kapcsolatban közvetlenül a parancsnokhoz is érkezett kifogás.

A váci intézet volt az egyetlen olyan hely, amellyel kapcsolatban a Bizottság orvosa is kritikát fogalmazott meg. A kritika nem az egészségügyi ellátás szakmai színvonalát érintette, hanem arra irányult, hogy az orvos és a fogvatartottak közötti viszony külső szemlélő számára is jól látható módon oly mértékben elidegenedett, amely már káros lehet mind a fogvatartottak, mind az orvos számára. A feszültség okát a Bizottság orvosa az intézet orvosának túlterheltségében látja, ezért az üres státuszok betöltésének hiánya miatt komoly problémák elé nézhet az intézet.

Ezen intézettel kapcsolatban is szeretnénk rögzíteni a fenti kritikák ellenére azt a rendkívül konstruktív hozzáállást, amelyet az intézet parancsnoka tanúsított a látogatás idején. Attitűdjére nem az volt a jellemző, hogy a minden kétséget kizáróan nem bizonyított panaszt alaptalanként rögtön elutasította, hanem az életszerű panaszokat szakmai tapasztalata fényében vizsgálta meg, s kezelte ennek alapján – szerintünk – súlyuknak és valószínűségüknek megfelelően.

5. A balassagyarmati intézet az összes meglátogatott intézet közül a legrosszabb fizikai körülményekkel bír, amivel kapcsolatban jelentésünk rögzítette, hogy a megfigyelők ilyen leromlott és ennyire zsúfolt zárkákat nagyon ritkán láttak, és különösen problematikus, hogy egyetlen zárkában sincsen külön szellőzésű WC, az esetek túlnyomó többségében az elkülönítés sem megoldott, egyes helyeken e célból függönyt rendszeresítettek, ami azonban nem felel meg a jogszabályi előírásoknak. Ezen objektív okok miatt a fogvatartottak életkörülményei nem minősíthetők elfogadhatónak, legyen bármennyire is tisztességes és igyekvő a személyzet vagy a vezetőség munkája.

Jelen intézetre is érvényesek azok a megállapítások, amelyeket az egri intézettel kapcsolatban a pszichológus hiányára nézve tettünk.

Végül: ebben az intézetben is találkoztunk a védővel való telefonos kapcsolattartás jelen áttekintés általános részében ismertetett és kifogásolt gyakorlatával. Az intézet vezetése a Bizottság érveit meghallgatva eltörölte a korlátozó tartalmú szabályozást mind az előzetes letartóztatottak, mind a jogerősen elítéltek vonatkozásában, amit kifejezetten üdvözlendőnek tartunk.